

Бурянов Д. М.

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПЕРЕДУМОВИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

У статті розглянуто специфіку російсько-українських відносин в культурно-історичному аспекті. Сучасні російські публікації, телевізійні передачі, газети, навіть політичні діячі оперують міфами, які були утворені спеціально для звеличення російської культури, нації, етносу та приниження, знецінення сусідніх націй, зокрема української. Автор, спираючись на дослідження попередників минулого століття, а також сучасних дослідників цієї проблематики, дає характеристику відносин, які формувалися протягом століть, а також аналізує сучасні та минулі твердження, міфи, якими оперує російська пропаганда, намагаючись виправдати війну із Україною. Автор, на основі опрацьованих джерел дає оцінку такій пропаганді, а також виокремлює походження тих чи інших міфів, якими оперує російська пропаганда. Окрім цього, автор виокремлює схожі аспекти взаємовідносин у минулому та вказує, що саме було запозичене, як потрібно із цим боротися та яка специфіка російсько-українських взаємин може існувати у майбутньому. Окрім виокремлення міфів та спотворень, автором дано інтерпретацію, походження, оцінку даним міфам, проаналізовано витoki, а також зроблено висновки про те, що більшість міфів є запозиченими суто з української історії, більшість із них були по декілька разів перероблено для того, щоб звеличити російську культуру, соціум, тощо. Мета статті полягає в руйнуванні стереотипічних поглядів на українську культуру саме українцями, які перебували під радянською окупацією протягом декількох поколінь, були зросійщені або переймають погляди російської пропаганди, вважаючи українську культуру меншовартісною чи росіян «братським народом», даний аспект в роботі є найважливішим, оскільки сприяє розвитку української нації та, в майбутньому, сприятиме руйнації сучасних міфів про українську мову, націю, культуру, тощо, відповідно, це матиме позитивний вплив на розвиток української нації в цілому, покращить її авторитет у світі.

Ключові слова: війна, народ, нація, пропаганда, російсько-українські відносини, українське суспільство.

Вступ. Російсько-українські взаємовідношення пройшли складний етап свого становлення, розвитку та, на наше повне переконання, розриву. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, в XXI столітті, в умовах російсько-української, спочатку гібридної, а тепер і повномасштабної війни актуальними постають питання ідентичності цих народів, їх взаємні претензії одне до одного та остаточне розмежування, верифікація потреб українців до самостійності та окремоті, своєї незалежності, тощо. Однією з претензій, яка постійно лунає зі сторони російської федерації – є захист російськомовного населення, адже вони, як ніхто, є частиною великої «братської народності», така постановка проблеми, поряд із іншими як культурними, політичними та економічними являє собою виправдання агресії і в 2014 році і 24 лютого 2022 року.

Постановка проблеми. Російська федерація, як наступниця тоталітарного СРСР та Російської

імперії продовжує проводити риторичку «братських народів» та «однієї батьківщини», тощо. На це звертає свою увагу дослідник С. Величенко у своїй монографії коли звертає увагу на відродження імперіалістичних прагнень росії після приходу путіна до влади: «...призначення путіна прем'єр-міністром у 1999 р. спричинило... відродження ще старих імперських інтерпретацій російської історії» [2, с. 10].

У цій же роботі, С. Величенко звертає увагу на риторичку путіна про «елементи імперської риторички: спільне походження, єдина національність, злочинне іноземне панування, чудові народні пісні та розквіт після возз'єднання» [2, с. 11].

В даному випадку виникає питання про підтвердження чи спростування даних тез, через те, що їх підтвердження чи спростування можуть мати прямий вплив на подальший політичний розвиток як даних народів, так і можливості відокремлення цих країн одна від одної. В даний

момент, даний підхід в політичній риторичі росії існує як одне із провідних виправдань територіальних зазіхань на території сучасної України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нами було опрацьовано ряд філософських та політичних досліджень авторів з різних країн, серед даних авторів можна відмітити філософів: М. Попович, Ф. Фукуяма, які у своїх дослідженнях давали оцінку описаним подіям з точки зору історико-філософського дискурсу, а також ряд робіт політичних діячів, таких як Т. Аласанія – грузинський посол в США, Л. Кучма – другий президент України, які давали оцінку подіям з точки зору сучасної політичної ситуації, а також історичні постаті – Є. Чикаленко, історична постать, яка звертала увагу на такі проблеми як «незалежність», «самостійність» та проблеми з якими він стикався протягом вирішення цих питань в свою епоху, які є актуальними і сьогодні, потребують аналізу та подальшого вирішення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. На нашу думку, політичний лозунг, яким сьогодні користується агресор потребує пояснень та тлумачення, оскільки політика СРСР щодо єдності усіх народів відкинула багато фактів з нашої історії, які були перероблені або тлумачилися лише однобоко, наприклад, як історія І. Мазепи.

Трагічним є той факт, що політика, нажаль, в даному випадку ґрунтується не на історичних фактах, а скоріше на ідеях загарбницьких, підтримуючись пропагандистською риторикою, не тільки для виправдання своїх дій, але і для дестабілізації ситуації всередині України, намагаючись сформулювати опозицію до влади серед соціуму, створити деструктивну ситуацію під час війни.

З одного боку, переводити політичні заяви в історичний дискурс не є доцільним, оскільки, як влучно зауважив Т. Аласанія в схожих обставинах в Грузії в 2008 р., що «навіть не намагаючись зробити серйозний, глибокий аналіз наявних проблем, росія застосувала перевірений часом засіб та показала себе в ролі жертви міжнародної конспірації» [1, с. 98], тобто в будь-якому випадку, це банальне виправдовування власних дій, нічим не підкріплене, з іншого – спростування даних тез в очах як українців, так і всього світу, остаточно може поставити крапку в прирівняні цих двох народів до «єдиного зі спільною історією».

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета роботи, таким чином, полягає в узагальненні основних культурно-історичних

аспектів розвитку та взаємодії українського та російського народів, виділення причин та наслідків ідеї «братерства» та «єдності» в політичній риторичі росії, а також її спростування, шляхом виділення різних характерів, прагнень, звичок в даних народах.

Виклад основного матеріалу. Варто почати з того, що ідея братерства не нова, відношення між Києвом (як столицею Русі) та територіями сучасної росії були актуальними та родинними ще в період XII-XIII століття. Але безпосередньо ідея єдності цих народів почала формуватися після 1654 року, коли Б. Хмельницький почав процес приєднання до московського царства. З цього часу починається процес створення ідеї «братерства», яку так чи інакше, формували письменники, політики, релігійні діячі та ін. протягом 300 років. Досить ґрунтовно період XVI-XIX століття у відношенні «братських народів» описав М. Попович, варто зауважити деякі аспекти його дослідження з цього напрямку, оскільки сьогодні вони є як ніколи актуальними.

Так, М. Попович звертає увагу на різницю релігійних традицій, зокрема обряду похрещення: «наприклад, обряд хрещення в росії полягав в зануренні дитини в купель, коли українці задовольнялися обливанням» [4, с. 180].

Даний нюанс із самого початку «об'єднання» вже створює різницю в релігійній школі, на думку Поповича, показуючи, що українська релігійна школа була більше католицькою ніж православною, а також, на наш погляд, у ментальності: постійне слідування канонам та певне «вільне» трактування. Загалом ідея сліпого слідування канонам в релігійному плані, в імперії постійно переходила і на світське життя, а саме на сліпе слідування наказам правителя, що не є взагалі характерним для українського суспільства, на що і звернув, у свою чергу М. Попович в своїх дослідженнях: «Юрій Венелін... підкреслював непокору української національної психології, а Осип Бодяньський риси покорності долі... в російському фольклорі» [4, с. 186].

Яскравим прикладом специфіки поглядів та характерів українського та російського народів можна побачити і на прикладів казок, фольклору в цілому: «так, в російських казках широко використовується цар та його сім'я, а українські казки майже не знають цих персонажів» [4, с. 186].

До цього, М. Попович стверджує, що чим далі від центральної влади (від Москви) знаходилася територія, тим більше образ царя був для жителів скоріше символічним, ніж сакральним явищем.

На наш погляд, не дивлячись на те, що ми живемо в інформаційному суспільстві XIX століття, дана М. Поповичем характеристика цих народів достатньо яскраво показує велику різницю у поглядах та відношеннях до понять «свобода» та «воля», оскільки саме ці поняття є центральними у визначенні поведінки та відношення до влади сьогодні. Яскравим прикладом в Україні є Революція Гідності, яка стала символом волевиявлення та свободи українців, у той час, як в Росії продовжують вже багато років фальсифікувати вибори, а населення продовжує робити вигляд, що все їй влаштовує, навіть якщо це не так – це, ми впевнені, є яскравим прикладом різниці цих двох народів, яке коріниться, як ми вже вказали, в народному фольклорі, соціально-економічних специфіках регіону проживання та ін., відповідно, формуючи різні авторитети: «таким чином, в культурі, яка розвивається під скіпетром російського царя, стикаються дві національні парадигми влади...російська орієнтована на царську монополію...та українська, орієнтована на «правду» як закон» [4, с. 194].

Можна стверджувати, що в сучасній Україні, таким чином, головним є верховенства права, коли в Росії – верховенство (царя)президента.

За висновком автора, після об'єднання «протягом XIX століття Україна з її великою кількістю початкових шкіл при церквах, декількома колежіями та Києво-Могилянською академією... стала основним джерелом формування кадрів не тільки світської сфери, але і російської церкви». Іншими словами – більш відстала країна об'єдналася із більш сучасною, прогресивною.

М. Попович також зауважив, що походження терміну «Малоросія» та «Великоросія» з грецької має на увазі «маленьку країну із її околицями» [4, с. 180]; сьогодні, даний термін використовують в російських нарративах навпаки, що є, як бачимо, помилкою чи маніпуляцією.

Як проміжний висновок, бачимо, що із самого початку «братніх відносин» Росія постійно використовує досягнення українського народу в своїх інтересах, паралельно принижуючи його досягнення, формуючи образ із українців «молодшого брата», який має підпорядковуватися старшому.

У цей же період (XVIII ст.) формується образ звичайного «хохла-мужика», який став досить поширеним в період кінця XIX – початку XX століття, коли українська мова стала мовою «мужика», діалектом російської, тощо.

Важливим історичним чинником процесу поєднання українського та російського, скоріше,

«розчинення» українського в російському була привілейованість російської знаті у вказаний нами період, тому українська еліта намагалася постійно походити на російську, хоча вона і «берегла вірність українським культурним традиціям» [4, с. 203], але показово намагалася нічим не поступатися російській.

Процес асиміляції та з'єднання українців та росіян перервав, за М. Поповичем, Т. Шевченко, який знову нагадав світові про окремість цих народів, унікальний характер української ментальності, тощо. Цікавим фактом, який підтверджував би ідею свободи як вищої категорії ніж правитель чи будь-яка інша особа для українців, на прикладі Т. Шевченка, можна звернути увагу на слова Є. Чикаленка: «культ Шевченка – це культ не особи, а культ ідей, що лежать в основі нашої національної свідомості і служать нам провідною зорею» [7, с. 98].

Повертаючись до проблеми вжитку «мужицької» мови, зауважимо, що цікавим і актуальним сьогодні є історія газети «Рада», видавцем якої був уже згаданий нами Є. Чикаленко; його щоденники та спогади містять великий пласт актуальних, навіть сьогодні, проблем у взаємовідносинах між українським та російським народами, зокрема і проблема «мужицького» образу українців.

Газета ж, у свою чергу, як і ідеї Т. Шевченка, стала певним символом відродження ідеї вільної та незалежної, окремої нації. Так, «провідною темою публіцистики стає і українське питання. Ще з 1906 р. у її газетній термінології з'являються слова: національне життя, нація, автономія України, тощо» [5, с. 52].

Одним із головних меценатів даної газети був саме Є. Чикаленко, при чому робив він це скоріше ж ідейної потреби, ніж з матеріальної, оскільки як такого доходу (скоріше зазнавав великих збитків) з неї він не мав [5, с. 13].

Мовне питання, дозвіл на українську мову, видання та ін. були головною метою Є. Чикаленка та його однодумців, при чому на період початку XX століття, українська мова була в досить поганому становищі, прикладом такої ситуації можуть слугувати дебати в думі 1910 року, де «в оборону «інеродческих» мов виступили представники всіх націй, крім української» [5, с. 137].

Варто зауважити, що досить велика кількість населення України, відповідно до автора, соромилася своєї мови, бо вважала її занадто «мужицькою», тому часто переходила на російську, як і українські пани півтора століття тому аби не відрізнятись від оточення.

Така сором'язливість або бажання «бути такими як всі», ми вважаємо і призвела до того, що велика кількість діячів російської політики, культури, тощо, в період початку ХХ століття, навіть і не знали про існування даної мови, не говорячи про культурні традиції, свята і т. д. Яскравим прикладом такого незнання можна зазначити візит лідера кадетів П. Мілюкова в Київ у 1914 році, для ознайомлення із «українським рухом, який він знає тільки з літератури» [7, с. 310] і його подальший виступ у думі 19 лютого 1914 року, де він описав українство як культурно-просвітницький рух, зауважив роль І. Мазепи, якого російська імперія вважала зрадником своєї країни, зазначив, що «доказів страхітливого обвинувачення до цього часу не чули» [7, с. 317].

Відповідно до Є. Чикаленка, багато діячів думи третього скликання, особливо праві, дивувалися не тільки тому, що існують українці, але і тому, що їх діалект – це окрема мова.

Як можна побачити, вже на початок ХХ століття, багато російських політиків не розуміли або не хотіли розуміти, що існує окремих народ, окрема нація, така як українська, це є результатом майже 300-літнього намагання асимілювати українців. При чому, дана риторика присутня і сьогодні, коли мова йде про виправдання війни в Україні, свідомо чи несвідомо, російська пропаганда веде мову про «єдиний братський народ».

Висновки. Отже, історія України після 1654 року – це, на наше глибоке переконання, боротьба із асиміляцією, намаганням поєднати «братські» народи в одне єдине ціле, незважаючи на небажання цього з боку українців. Даний процес існував досить довго, в різні періоди існування то посилюючись, то спадаючи. Навіть проголошення незалежності України в кінці ХХ століття не стало остаточною крапкою у бажанні поєднати нас «братськими вузами» з боку сучасної вже росії: «ми були поглинені протистоянням з Америкою і про протистояння з росією не думали» [3, с. 196], – так другий президент України охарактеризував наш національний спротив «братанню» із росією після настання незалежності. Кульмінацією цього процесу стало обрання В. Януковича президентом України 2010 року, але остаточною крапкою у цьому процесі асимілювання

стала революція 2013 року, яка продемонструвала ті фундаментальні відмінності, про які зазначав М. Попович у своїх працях, а саме верховенство права, бажання бути вільними, незалежними.

Протягом багатьох років, починаючи із відомої Переяславської ради, історія українців стає історією боротьби за свою свободу та існування, оскільки її північний сусід постійно намагався знецінити досягнення українців, виставляючи їх звичайними «хохлами-мужиками», формуючи в українців таку рису характеру як покірність, яка є специфічною рисою саме російського народу, бажання постійно придушити ідею свободи призвело до того, що українці постійно вели боротьбу в культурній, політичній та економічній сфері зі своїм сусідом. Ми вважаємо, що цей процес досяг свого апогею саме в період Революції Гідності, після чого відбулося остаточне відокремлення від «братніх обіймів».

Сучасний філософ Ф. Фукуяма дав наступну характеристику політичним прагненням українців: «вибір між партнерством з Євросоюзом чи з росією сприймали як альтернативу між сучасною державою з рівним ставленням до всіх громадян і режимом, у якому корисливі клептократи маніпулюють демократією, створюючи видимість демократичних процедур» [6, с. 53].

Таким чином, у 2013 році, українці намагалися остаточно розірвати процес «братання» із росією, але остання, як нам відомо, цього не бажала, що призвело спочатку до гібридної, а з 24 лютого 2022 року і до повномасштабної війни, при чому завдяки цій війні, як не дивно, але українці зможуть нарешті поставити крапку у стосунках із росією таким чином остаточно стати окремим народом, розірвавши довгий період намагання об'єднати нас якщо не одну країну, то в один народ. Росія – багатонаціональна країна, на нашу думку, росіянам потрібно визнати свої помилки і перемоги, усвідомити, що вони не «велика Русь» не «мати всіх слов'ян», а «окраїна» України, – країни з сильним, самостійним народом, який сприймає себе як є, зі своїми помилками та перемогами. Тільки в такому випадку ми зможемо відновити наші стосунки не як братські народи, але як рівні сусіди та почати новий етап російсько-українських відносин.

Список літератури:

1. Аласанія Т. На роздоріжжі. К.: Видавнича група КМ-БУКС. 2016. 264 с.
2. Величенко С. Імперіалізм і націоналізм по-червоному: українська марксистська критика російського комуністичного панування в Україні (1918 – 1925). Львів: Видавництво УКУ. 2017. 376 с.
3. Кучма Л. Украина – не Россия. М.: Время. 2003. 560 с.
4. Попович М. В. Філософія свободи. Харків: Фоліо. 2018. 528 с.

5. Старовойтенко І., Горбач Ю. Рада – щоденна українська газета Наддніпрянщини. Показчик змісту (1906–1908 роки). Видання у трьох томах. Т. 1. К. : Темпора. 2021. 1224 с.
6. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. К.:Наш формат. 2020. 192 с.
7. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). К. : Темпора. 2011. 480 с.

Burianov D. M. BACKGROUND OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN A CULTURAL AND HISTORICAL RETROSPECTIVE

The article examines the specifics of Russian-Ukrainian relations in the cultural and historical aspect. Modern Russian publications, television broadcasts, newspapers, even political figures operate with myths that were created specifically to glorify Russian culture, nation, ethnicity and humiliate and devalue neighboring nations, including Ukrainian ones. The author, relying on the research of the predecessors of the last century, as well as modern researchers of this issue, gives a description of the relations that have been formed over the centuries, and also analyzes modern and past statements, myths, which are used by Russian propaganda in an attempt to justify the war with Ukraine. The author, on the basis of studied sources, gives an assessment of such propaganda, and also singles out the origin of certain myths that are used by Russian propaganda. In addition, the author singles out similar aspects of mutual relations in the past and indicates what exactly was borrowed, how to deal with it, and what specifics of Russian-Ukrainian relations may exist in the future. In addition to distinguishing myths and distortions, the author gave an interpretation, origin, assessment of these myths, analyzed their origins, and also concluded that most of the myths are purely borrowed from Ukrainian history, most of them were reworked several times in order to glorify the Russian culture, society, etc. The purpose of the article is to destroy stereotypical views of Ukrainian culture by Ukrainians who were under Soviet occupation for several generations, were assimilated or adopt the views of Russian propaganda, considering Ukrainian culture inferior or Russians as “brotherly people”, this aspect of the work is the most important, as it contributes development of the Ukrainian nation and, in the future, will contribute to the destruction of modern myths about the Ukrainian language, nation, culture, etc., accordingly, this will have a positive effect on the development of the Ukrainian nation as a whole, and will improve its authority in the world.

Key words: war, people, nation, propaganda, Russian-Ukrainian relations, Ukrainian society.